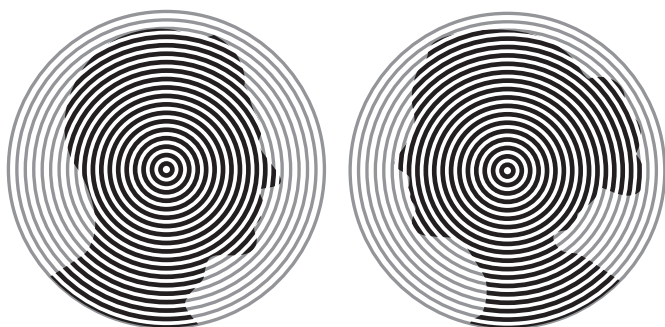

SZEMÉLYISÉG *és* TÖRTÉNELEM

A TÖRTÉNELMI SZEMÉLYISÉG

A TÖRTÉNETI ÉLETRAJZ
MÓDSZERTANI KÉRDÉSEI

MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
KRONOSZ KIADÓ
ÁLLAMBIZTONSÁGI SZOLGÁLATOK TÖRTÉNETI LEVÉLTÁRA

SZEMÉLYISÉG ÉS TÖRTÉNELEM

A TÖRTÉNELMI SZEMÉLYISÉG

A történeti életrajz módszertani kérdései

SZEMÉLYISÉG ÉS TÖRTÉNELEM A TÖRTÉNELMI SZEMÉLYISÉG

A történeti életrajz módszertani kérdései

Szerkesztette:
VONYÓ JÓZSEF

A szerkesztésben közreműködött:
CSUKOVITS ENIKŐ és GYARMATI GYÖRGY

Magyar Történelmi Társulat
Kronosz Kiadó
Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

Pécs – Budapest, 2017

Jelen elektronikus kiadvány a Magyar Történelmi Társulat, a Kronosz Kiadó és az Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára gondozásában 2017-ben megjelent nyomtatott kötet változatlan kiadása

pdf ISBN 978 6156 048 03 5

A borító Tepes Ferenc grafikájának felhasználásával készült.

A névmutatót készítette: Erőss Zsolt

Kiadja a Magyar Történelmi Társulat, a Kronosz Kiadó
és az Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára

Felelős kiadó

a Magyar Történelmi Társulat elnöke, a Kronosz Kiadó ügyvezetője
és az Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára főigazgatója

© Szerzők

© Szerkesztők

© Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára

© Kronosz Kiadó

© Magyar Történelmi Társulat

TARTALOM

Előszó	9
ALAPOZÁS ■ ELMÉLET ÉS MÓDSZERTAN	
KÖVÉR GYÖRGY	
Az élet sokfélesége, a rajz egysége?	25
GYÁNI GÁBOR	
Historical agency – a szubjektív cselekvő középpontba állítás a történettudományban	46
KÖVÁRY ZOLTÁN	
A pszichobiográfiai módszer alkalmazhatósága az életrajzírásban	57
BÁLINT ÁGNES	
A pszichobiográfia hozzájárulása az életrajzírás elméleti kérdéseire. „Nagyfelbontású” vs. „kisfelbontású” életrajz	92
ERŐS FERENC	
Tömeg – egyén – hatalom: Freud tömegpszichológiájának újraértelmezése	111
PÁRHUZAMOK ■ KETTES, HÁRMAS ÉLETRAJZOK ÉS PROZOPOGRÁFIA	
FEDELES TAMÁS	
Miklós király és Lőrinc herceg. Az utolsó két Újlaki vázlatos pályaképe	135
KULCSÁR KRISZTINA	
A páros életrajz írásának kérdései és lehetőségei – Albert szász-tescheni herceg és hitvese, Mária Krisztina főhercegnő összefonódó élete alapján	169
ORMOS MÁRIA	
Kortársak a viharban	186

TARTALOM

SZEMETHY TAMÁS

- A 18. századi magyarországi új arisztokraták
prozopográfiai vizsgálata 202

HOZOTT ANYAG ■ FORRÁSADOTTSÁGOK

KASZA PÉTER

- Pártváltó diplomata és egyházi méltóság két király között.
A Brodarics-életrajz módszertani tanulságai 223

UGRAI JÁNOS

- Az általános és az egyedi. Lelkészek pályájának vizsgálata
– a 18–19. század fordulójára vonatkozó módszertani
megfontolások 239

A. SAJTI ENIKŐ

- Egy gazdag hagyaték életrajzi feldolgozásának
módszertani kérdései. Várady Imre (1867–1959)
bánati kisebbségpolitikus 256

SÚLYPONTOK ■ ELLENTMONDÁSOS POLITIKAI PÁLYAKÉPEK

HERMANN RÓBERT

- A Görgei-életrajz problémái 273

BARTHA ÁKOS

- Problémák és lehetőségek Bajcsy-Zsilinszky Endre
készülő életrajzában 305

FAZEKAS CSABA

- Prohászka Ottokár életrajzában problémái 330

UJVÁRY GÁBOR

- Kételyek sora. A Hóman Bálint-életrajz buktatói
és módszertani problémái 341

FODOR JÁNOS

- Lehetőségek és korlátok egy romániai magyar politikus
számára az impériumváltás után. Bernády György
politikai életrajza 374

TARTALOM

DOMINANCIÁK ■ TÁRSADALMI KÖRNYEZET VERSUS SZEMÉLYISÉG

SÁRAI SZABÓ KATALIN

Forgatókönyv az új elithez? A kapcsolati rendszerek szerepe Szász Károly református püspök pályájának alakulásában 393

KOLOH GÁBOR

Tér és idő Kiss Géza életútjában és életművében. A lelkeszi, a néprajzkutatói és a társadalomkritikusi szerep értelmezése 405

PÜSKI LEVENTE

Politikus háttérben – gróf Károlyi Gyula 422

TÓTH IMRE

A szakértelem korlátai és a történeti környezet. Személyiségrekonstrukció Kánya Kálmánról 441

INNOVÁCIÓ ■ ÚJ MEGKÖZELÍTÉSEK ÉS MÓDSZERTANI KÍSÉRLETEK

TURBUCZ PÉTER

Filozófusként élni, filozófusnak maradni. Alexander Bernát élete és gondolkozása az újabb kutatások tükrében 457

KÁRBIN ÁKOS

Újat mondani Wekerle Sándor életéről. A Wekerle-biográfia nehézségei 475

RAB VIRÁG

A szociális hálózatba ágyazott életrajz – Hegedüs Loránt példáján 492

SZÉCSÉNYI MIHÁLY

Reziliencia mint életmód – Claire Kenneth író nő életrajzai 511

Ajánló bibliográfia 523

Névmutató 531

A kötet szerzői 545

AZ ÉLETRAJZOK NÉPSZERŰSÉGE

A BIOGRÁFUS LEHETŐSÉGEI ÉS NEHÉZSÉGEI

ELŐSZÓ GYANÁNT

Napjainkban ismét – a történelem során korántsem először – reneszánszát éli a történeti biográfia. Aligha van olyan történeti műfaj, amely jobban érdekli a nagyközönséget, mint az életrajz. Másrészt számos történész is szívesen áldoz időt, energiát egy-egy kiemelkedő vagy éppen a fő folyamatokat a háttérből befolyásoló személyiség pályaképének és azt megalapozó, befolyásoló életkörülményeinek, az őt ért hatásoknak a feltárására, illetve annak bemutatására, milyen hatást gyakorolt ő egy ország vagy csak egy részének társadalmára, politikai, kulturális életére. A könyvkiadók pedig – szakmai és üzleti szempontoktól is vezérelve – szívesen adják ki az újabb és újabb biográfiákat. Ha csak a rendszerváltás óta megjelent terméskből merítenénk, és kizárólag a magyar történelem jelentős alakjait bemutató egyedi kiadványokat vennénk számba, oldalakat töltene meg a bibliográfiai felsorolás.¹ Ezek mellett érdekes és szakmailag fontos sorozatokban megjelent köteteket is kézbe vehet az olvasó, melyek egyes, a történelem iránt érdeklődő széles közönségnek szánt köteteket az adott személyiség életét, politikai pályáját kutató szakemberek írták – népsze-

¹ Példaként csupán néhányat említünk a 20. századi magyar politikusok életrajzai közül: *Ablonczy Balázs*: Teleki Pál. Osiris, Budapest, 2006; *Balogh Margit*: Mindszenty József. I–II. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2015.; *Karsai László*: Szálasi Ferenc. Politikai életrajz. Balassi, Budapest, 2016.; *Kövér György*: Losonczy Géza 1917–1957. 1956-os Intézet, Budapest, 1998; *Ormos Mária*: Egy magyar médiavezér: Kozma Miklós. Pokoljárás a médiában és a politikában. I–II. PolgART, Budapest, 2000.; *Rainer M. János*: Nagy Imre. Politikai életrajz. I–II. 1956-os Intézet, Budapest, 1996, 1999.; *Romsics Ignác*: Bethlen István. Politikai életrajz. Magyarországtudató Intézet, Budapest, 1991. (Második, átdolgozott kiadás: Osiris, Budapest, 2005.)

rű formában, de tudományos igénygel.² Ebbe a sorba illeszkedik a pécsi Kronosz Kiadó és a Magyar Történelmi Társulat által 2014-ben indított *Sziluett – Korszerű történelmi életrajzok* sorozat. Az ennek keretében 2016 decemberéig megjelent kilenc kötet³ olyan 15–20. századi történelmi személyiségekről szól, akik fontos, de nem minden esetben elsőszámú szereplői voltak az ország korabeli politikai, s ezzel együtt gyakran egyházi, illetve kulturális életének.

A történelmi biográfiák iránti sokrétű érdeklődés készítette a Magyar Történelmi Társulatot és annak Dél-dunántúli Csoportját, valamint az Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltárát és a pécsi Kronosz Kiadót arra, hogy konferenciát szervezzen az életrajzírás elméleti és módszertani kérdéseiről. A rendezők azzal a szándékkal szervezték meg a rendezvényt, hogy ezzel módszertani segítséget nyújtsanak azoknak, akik történelmi biográfia írására vállalkoznak. A nagyszámú érdeklődő miatt két részletben lezajlott szakmai tanácskozás szerves folytatása volt a Társulat Dél-dunántúli Csoportja által 1986 óta lebonyolított nyári történész táborok/konferenciák sorozatának, amelyet 22. alkalommal szerveztek meg 2016. augusztus 15–17-én Zamárdiban és 2016. szeptember 23-án Budapesten.

2 A legfontosabb régebbi sorozatok közül említésre érdemes az 1980-as évekből a Helikon Kiadó nagyszerű történelmi sorozata, a *Labirintus könyvek*. A rendszerváltást követően több új kiadó vállalkozott hasonló feladatra. Az Elektra Kiadó *Élet-Kép* sorozatában jelent meg többek között *Gergely Jenő*: Gömbös Gyula. [Vázlat egy politikai életrajzhoz] (1999); *Pritz Pál*: Bárdossy László (2001); *Sipos Péter*: Imrédy Béla (2001); *Balogh Margit*: Mindszenty József (2002) című könyve. Újabban a Napvilág Kiadó indított népszerű tudományos sorozatot a magyar történelem jelentős politikai személyiségei életének, politikai pályájának bemutatás érdekében. Eddig megjelent: *Turbucz Dávid*: Horthy Miklós (2011, 2014²); *Hajdu Tibor*: Ki volt Károlyi Mihály? (2012); *Vonyó József*: Gömbös Gyula (2014).

3 A Kronosz Kiadó – Magyar Történelmi Társulat kiadásában (Pécs–Budapest) napvilágot látott kötetek a megjelenés sorrendjében: 2014-ben *Kerepeszki Róbert*: A „tépelődő gentleman”. Darányi Kálmán (1886–1939); *Laczlavik György*: Kettős pecsét alatt. Várday Pál esztergomi érsek, királyi helytartó (1483–1549); *Ujváry Gábor*: „Egy európai formátumú államférfi”. Klebelsberg Kuno (1875–1932); *Péterfi Bence*: Egy székely két élete. Kövendi Székely Jakab pályafutása; 2015-ben: *Kasza Péter*: Egy korszakváltás szemtanúja. Brodarics István pályaképe; 2016-ban: *Tóth Imre*: Egy polgári arisztokrata. Kánya Kálmán (1869–1945); *Véber János*: Két korszak határán. Váradi Péter humanista főpap, kalocsai érsek pályaképe; *Varga Szabolcs*: Leonidasz a végvidéken. Zrínyi Miklós (1508–1566); *Püski Levente*: A Horthy-korszak sűrű eminenciása. Károlyi Gyula (1871–1947).

A kötet, melyet a tisztelt Olvasó kezében tart, e konferencia előadásai nyomán készült tanulmányokat tartalmazza.⁴ A 25 munka két nagyobb tematikus egységre bontható. Az elsőben öt, elméleti és általános módszertani kérdéseket tárgyaló munka kapott helyet, míg a további 20 írás különböző történeti személyiségek életrajza, pályaképe megírásának metodikai lehetőségeit és problémáit taglalja.

***

Több szerző reflektált *Kövér György* bevezető előadásának/írásának alapkérdéseire, melyekben a tartalmi eltéréseket is magában hordozó műfaji kategorizálás mellett kapott hangsúlyt a biográfia vagy életút, életpálya dilemmája. A biográfia kapcsán pedig az a paradoxon, amellyel a szerzőnek meg kell birkóznia: a töredezett életpályában létezik-e az az egység, amelyet a történész meg akar teremteni munkájában? Ezzel összefüggésben foglalkoztak többen is a rész és egész dilemmájával. Pontosabban azzal, kell-e, lehet-e kiemelni a történeti életrajzban hangsúlyos elemeket, mint például Hóman Bálint és Prohászka Ottokár esetében — a politika és a politikai publicisztika által gerjesztett viták nyomán — a zsidókérdést, illetve az antiszemitizmus problémáját. Nem torzítja-e az adott történeti személyiségről kialakult képet, ha életének, tevékenységének bármely – akár pozitív, akár negatív – eleme nagyobb hangsúlyt kap a biográfiában, mint más, hasonlóan fontos momentumok? A válasz keresése közben fogalmazódott meg a vélemény: szerencsésebbnek tűnik – azok jelentőségének megfelelően – arányosan tárgyalni az adott közszereplő munkásságának, megnyilvánulásainak valamennyi részét. Egy értékelő összegzésben kell aztán mérlegre tenni – akár minősíteni is – az egyes összetevők súlyát, hatását a társadalom életére, hogy ennek alapján meg lehessen ítélni: az adott közszereplő működése inkább pozitívan, vagy negatívan befolyásolta az ország közállapotát és kora társadalmának formálódását, mentalitását.

---

⁴ A két helyszínen elhangzott 34 előadást rendszerint tartalmas és izgalmas, nem utolsósorban új gondolatokat is felvető, tanulságos viták követték. A kiadók és szerkesztők eredeti szándéka az volt, hogy ezek legfontosabb megállapításait és tanulságait összefoglaljuk a kötetben, ám erre a technikai problémák miatt megghiúsult hangfelvétel hiányában nincs lehetőség.

A tanulmányok többsége érinti a *személyes történet és kortörténet, köztörténet* viszonyának kérdését. Nem csak abból a szempontból, hogy milyen arányban indokolt felvázolni a korabeli gazdasági, társadalmi, politikai viszonyokat egy életrajzi munkában. Ennek kapcsán hangsúlyozza elméleti igényű írásában *Gyáni Gábor* a cselekvőség jelentőségét, azt bizonyítva, hogy a történeti személyiségek tetteit befolyásolják ugyan, de nem feltétlenül determinálják a korabeli struktúrák. Utóbbiak nem statikus állapotként, hanem folyamatként értelmezendők, mivel nemcsak „hordozói” egy kor viszonyainak, hanem következmények is – ezért tudatos cselekvéssel befolyásolhatók. Ebből a megközelítésből is kell vizsgálni és értékelni az egyes közszereplők tetteit, munkásságát és az azokat befolyásoló tényezőket. Az erre irányuló törekvés tetten érhető a közölt tanulmányok nagy hányadában is.

A konferencia szervezőinek egyik fontos célja volt, hogy lehetőséget biztosítsanak az életrajzírásra vállalkozó történészek és az élettörténetek lélektani hátterét, motivációit kutató pszichológusok, pszichobiográfusok tapasztalatcseréjére. Különös tekintettel arra, hogy a história művelőinek – köztük biográfia írásával foglalkozóknak – még ma is jelentős része kétkedik a pszichológiai ismeretek hasznosításának lehetőségét illetően, s munkájuk során nem is alkalmazzák azokat. Az egyes életpályák megrajzolásának módszertani kérdéseit elemző előadások – és a kötetünkben megjelent tanulmányok – viszont meggyőzően bizonyították a két tudományág eltérő szempontjai együttes alkalmazásának hasznos voltát. Jóllehet, markánsan megfogalmazódott a történeti életrajz és a pszichobiográfia alapvetően eltérő volta, mindkét szakma képviselői jelezték, hogy a másik szempontjai nélkül szegényesebb lehet saját munkájuk. Egyrészt a pszichobiográfusok nem nélkülözhetik a vizsgált személyiség társadalmi beágyazottságának, szocializációjának, politikai vagy egyéb szerepvállalásainak történeti módszerekkel történő feltárását. Másrészt viszont a történész sem adhat meggyőző magyarázatot a történeti biográfia főszereplőjének döntéseire, pályamódosulásaira, mentalitásának alakulására elemi pszichológiai, szociálpszichológiai ismeretek nélkül – pusztán gazdaság-, társadalom-, politika- és kultúrtörténeti momentumokra alapozva. Nem véletlenül erősítették meg többen is *Kövér György* felvetése alapján annak szükségességét, hogy az egyetemi történelemoktatásban – annak master,

illetve posztgraduális fázisaiban – is helyet kell kapnia a szakmaspecifikus pszichológiai képzésnek.

Ezért is került kötetünkbe három pszichológiai, illetve a pszichobiográfia módszertanával foglalkozó tanulmány. Vitát válthat ki a könyvet forgatók körében az, miként kerülhetett a „*Személyiség és történelem – a történelmi személyiség. A történelmi életrajz módszertani kérdései*” című kötetbe Erős Ferenc írása és Kóváry Zoltán tanulmányának terjedelmes első része, amelyek inkább pszichológiatörténeti munkának tekinthetők, s első olvasásra úgy tűnhet, idegen testet képeznek kiadványunkban. Aki azonban elmélyül azok tartalmában, meggyőződhet róla, hogy számos elemük adhat muníciót a biográfus által vizsgált személyiség egyes cselekedeteinek vagy akár pályája alakulásának megértéséhez, s ezzel – általában – a történelmi életrajzok megírásához. Kiváltképp speciális esetekben: például akkor, ha a vizsgált személy életének „patologikus” szituációit, jelenségeit vagy éppen folyamatait akarjuk értelmezni. Az Erős Ferenc által taglalt, a tömeg és az egyén viszonyát alakító lélektani folyamatok értelmezése nélkülözhetetlen lehet a társadalmat manipuláló politikusok sikerének feltárásához. Kóváry pszichológiatörténeti áttekintése pedig a – sok történész által elutasított – pszichobiográfiai módszerek alkalmazásának hasznos voltáról segíti meggyőzni a kétkedőket. Nem vagy kevésbé merülhetnek fel ilyen kételyek Bálint Ágnes írásával kapcsolatban, aki pszichobiográfiai módszerekkel maga is feldolgozta Németh László és más kiemelkedő irodalmi személyiségek életét. Tanulmányában e munkái kapcsán szerzett tapasztalatai alapján ad a történelmi életrajzok írása során is kiválóan alkalmazható szempontokat és gyakorlati ismereteket.

Az előadások alapján született írások gazdag érvanyagot adnak azt illetően, hogy a pszichológiai ismereteknek – és az ezekre épülő önismerteknek — meghatározó szerepe van a szerzők témájukhoz és választott főhősükhöz fűződő viszonya tekintetében is. Ez ugyanis döntő mértékben befolyásolja azt, hogy a történész mennyire lehet képes reálisan, a lehetőségekhez képest elfogulatlanul rekonstruálni az adott történelmi alak pályáját, értékelni tevékenységének minőségét és hatásait. Különösen a konferencián és annak vitáiban többen utaltak az önreflexió szerepére. Volt előadó, aki megvallotta: saját élete traumatikus, elhallgatott elemeinek feldolgozására (is) „használta” más életének feltárását és bemutatását. Ennek

kapcsán fogalmazódott meg a kérdés: az előadók szeretik-e, szerethetik-e hősiüket, vagy akár annak életpályáját, mint témát? Másként fogalmazva: elkerülendő-e, elkerülhető-e a biográfus érzelmi viszonyulása témájához, könyve választott „hőiséhez”?

***

A különböző történeti személyiségekről készült tanulmányok fontos rész-kérdésekre tértek ki, és megfontolandó szempontokra mutattak rá. Ezt lehetővé tette egyrészt a műfaji változatosság. Nem csak egyéni életpályák bemutatásával foglalkozó szerzők ismertették tapasztalataikat, problémáikat. A kollektív életrajzok (párhuzamos biográfiák és prozopográfiai munkák) íróinak módszertani sajátosságairól is szerezhettek fontos és jól hasznosítható tapasztalatokat, információkat az olvasó. Másrészt az, hogy az előadók által megírt vagy most készülő életpályák főhősei a középkortól a legutóbbi időszakig terjedő, különböző társadalmi formációkat, állami struktúrákat magába foglaló bő fél évezred szereplői, ami a különböző történeti korok alapvetően eltérő társadalmi hatásai figyelembe vételének súlyára hívja fel a figyelmet. Nem kevésbé jelentős az a körülmény, hogy a szerzők által vizsgált történeti személyiségek skálája a legfelsőbb méltóságokat, állami tisztségeket viselőktől különböző felekezetek püspökein, papjain át a trianoni békét követően az utódállamokban kisebbségbe kényszerült magyar közösségekben vezető szerepet játszó helyi politikuskokig terjed. A szerzők életkorának széles skálája – közöttük épp úgy található húszas-harmincas éveiben járó doktorandusz, mint idősebb akadémikus – eltérő megközelítéseket eredményezett. És módszertani sokszínűséget is. A hagyományos történeti eljárásoktól a legmodernebb digitális eszközök (Internet) és metodika (például hálózatelemzés) alkalmazásáig terjedt a felvonultatott eszköztár spektruma.

A kötet szerkesztése során a 25 tanulmány csoportosítása tekintetében dilemmát okozott az írások tematikus sokszínűsége és összetettsége – ami, persze, természetes jelenség. A biográfia köztudottan a legkomplexebb történetírói műfaj. Jóllehet, egy személyre koncentrálnak, a főhősről azonban csak a korszak és a hely általános viszonyainak, továbbá ebből fakadó életkörülményei, fő tevékenységének közege, családi, szakmai és más kapcsolatai stb. alapos ismeretében és legalább vázlatos ismertetése révén

lehet reális és megbízható képet adni. Ez pedig egyrészt a források széles spektrumának feltárását és kritikai elemzését, másrészt gyakran a hagyományos történelmi eljárásoktól eltérő – esetenként az új technikai lehetőségeket is hasznosító – módszerek alkalmazását igényli. És több nézőpontú, nem egyszer a megszokottól, illetve más történelmi kérdések tárgyalásától eltérő megközelítéseket is, mint amilyen a pszichobiográfia szempontjainak figyelembe vétele.

A közölt tanulmányok nagyobb hányada e megközelítési lehetőségek jelentős részének komplex érvényesítésével készült. Tematikus csoportokba sorolásuk alkalmával ezért legjellemzőbb vonásukat vettük figyelembe – nem feledkezve meg arról, hogy (esetenként több) más tekintetben is figyelemre méltó vizsgálati módszereket alkalmazott és ismertetett szerzőjük. Példaként említhetjük *Ujváry Gábor* tanulmányát, amely eleve két tematikus részt tartalmaz. A második fejezet alapján okkal sorolhattuk volna a *HOZOTT ANYAG – Forrásadottságok* című fejezetbe is. Hasonló a helyzet *Ugrai János* – imént említett témacsoportban olvasható – munkája esetében, amelyet társíthattunk volna *Szemethy Tamás* prozopográfiai tanulmányához is. Valamennyi esetben abból indultunk ki, hogy a szerző által tárgyalt többféle aspektus közül melyik tekinthető az adott írás domináns elemének.

A műfaji sajátosság alapján besorolt *kettes, hármas biográfiák* fontos tanulságokkal szolgálnak az egyéni életrajzok írói számára is – tartalmi és módszertani szempontból egyaránt.

Fedeles Tamás tanulmánya szemléletes képet fest arról, hogy egy apa személyiségének, az általa megteremtett feltételeknek (hatalmi helyzet, vagyon, kapcsolati rendszer stb.) milyen szerepe van, lehet szintén jelentős történelmi szereplővé vált fia pályájának, lehetőségeinek és mindezt befolyásoló személyiségének alakulásában.

Kulcsár Krisztina pedig ahhoz ad követhető mintát, hogy ezek a relációk miként érvényesülhetnek egy meghatározó pozícióban lévő házaspár esetében. Mindkét szerző különös gondot fordított az általuk feltett kérdések reális megválaszolását szolgáló vizsgálati szempontok és módszertani fogások kijelölésére.

Ormos Mária izgalmas korrajzából azt ismerheti meg az olvasó, miként reagált 1918–1919 eseményeire, majd a Horthy-korszak viszonyaira há-

rom, eltérő származású és háttere, szocializációja következtében más-más mentalitású, különböző nézeteket valló személyiség, illetve milyen módon határozták meg sorsukat a korabeli társadalmi viszonyok, s a hatalmat birtoklók által gyakorolt politika.

Szemethy Tamás nem csak a prozopográfia adta módszertani lehetőségekről és a műfaj határaitól (ha úgy tetszik, korlátairól) ad számot. Arra is példát mutat, hogy e módszer segítségével miként lehet feltárni fontos társadalomtörténeti összefüggéseket, s egyben – egy társadalmi csoportról alkotott reális kép felvázolása révén – eloszlatni téves sztereotípiákat.

Egy életpálya rekonstruálásának sikere nagymértékben függ a forrásadottságoktól, amelyek korszakoktól függően és számos – esetenként véletlenszerű – esemény, szituáció következtében igen eltérőek lehetnek. A források szegényes volta, vagy – akár csak a vizsgált történeti személyiség egy-egy életszakaszára vonatkozóan – azok teljes hiánya alapvető nehézségeket jelent a kutató számára.

Ezzel kellett szembenéznie *Kasza Péter*nek a Brodarics-életrajz megírása kapcsán. A hiányok oka a 15–16. század fordulójának viszonyaiban, például a korabeli írásbeliség állapotában keresendők, illetve abban, hogy a török hódoltság idején középkori magyar források tömege semmisült meg. Hangsúlyosan hívta fel a figyelmet a korábbi, ideológiai megfontolások által befolyásolt és/vagy nem kellő forráskritika alapján készült munkák felhasználásának veszélyeire. Meggyőző példával bizonyítja az alapos filológiai vizsgálatok jelentőségét e nehézségek legyűrésében.

*Ugrai János*nak az okozott nehézséget, hogy a református egyház akkoriban formálódó adminisztrációjának kezdetleges volta miatt nem dokumentálták lelkész „hőse” pályájának fontos elemeit. Ő a hiátust a prozopográfia adta lehetőségekkel látta pótolhatónak. Tanulmánya azért nem került az előző tematikus egységbe, mert példáján az egyéni életrajz lehetőségeit tárgyalta, a kollektív biográfia módszerei csupán „segédeszközként” jelennek meg nála.

A. *Sajti Enikő* alapvetően eltérő helyzetben mutathatja be a délvidéki kisebbségi ügyvéd-politikus pályáját. Várady Imre hatalmas terjedelmű és tematikus értelemben is gazdag személyes irathagyatéka nemcsak életének, munkásságának pontos rekonstrukcióját segíti, hanem gondolkodásmódjának, személyiségének, mentalitásának elemei és alakulása,

rendkívül kiterjedt kapcsolatrendszere (stb.) is megismerhető belőlük. Mindezeknek köszönhetően, a szerző szavaival: „... személyes története olyan mikrotörténeti etűdként írható le, amely egyúttal a 19–20. század makrotörténelmének szerves részét alkotja.”

Speciális problémákkal találták magukat szemben a következő tanulmánycsoport szerzői. Ők olyan személyek biográfiájának megírására vállalkoztak, akiknek megítélése – politikai pályájuk fordulatai, politikai, illetve társadalmi, kulturális életben betöltött szerepük ellentmondásos volta miatt – máig vita tárgya.

*Hermann Róbert*nek egy új Görgei-életrajz megírása kapcsán azzal kellett számolnia, hogy a korszak szereplőinek – rokonok, együttműködő egykori tisztársak és barátok versus rivális katonák, ellenérdekelt politikustársak – zömmel szubjektív jellegű, gyakran egymásnak ellentmondó írásából (levelek és emlékezések) kell rekonstruálnia az 1848–1849-es szabadságharc kiemelkedő katonai vezetőjének személyiségét, és reálisan megítélni szerepét a sorsfordító eseményekben. A szerző a módszertani dilemmák számbavétele után a pálya kritikus szakaszának részletes elemzése révén mutat példát arra, miként lehet az ellentmondásos forrásanyagot is segítségül hívni egy – a szakirodalomban és a közvéleményben egyaránt – vitatott közszereplővel kapcsolatos torzító sztereotípiák eloszlatásához, egyben új elemekkel is gazdagítva a korábbi biográfiákból megismert pályaképet. Külön figyelmet érdemel, hogy Görgei döntéseinek értékelése során, azzal kapcsolatos álláspontjának megalapozásában a szerző fontos tényezőként kezeli hőse személyiségjegyeit.

Bartha Ákos arról a Bajcsy-Zsilinszky Endréről készít biográfiát, akinek korai antiszemita, jobboldali radikális múltját – kortársai szemében – valamelyest feledtette, háttérbe szorította későbbi németellenessége, a német megszállás és a nyilas uralom idején tanúsított hősiesség magatartása. A szerző nem csak elsődleges célja – „az életmű saját kontextusában történő újraértelmezése” és ezzel az 1945 után kultikus alakká tett Zsilinszky reális értékelése – szempontjából tartja fontosnak az ellentmondásos pálya valamennyi elemének valóságghú bemutatását. Azt „a magyar társadalom- és eszmetörténet szinte minden vetülete [...] a nemzetiségi, a dzsentri-, az agrár- és a zsidókérdés, az asszimiláció és a politikai radikalizmusok problémaköre” szempontjából is fontosnak tartja. A siker egyik fontos feltéte-

leként hangsúlyozza a politikus utóélete pontos bemutatását, ami minden életrajzban indokolt, sőt, szükséges lehet – kiváltképp az ellentmondásos megítélésű személyek esetében.

A sajátosságok ellenére is hasonló problémával szembesült a következő két szerző. A *Fazekas Csaba* által vizsgált Prohászka Ottokár és *Ujváry Gábor* készülő könyvének központi alakja, Hóman Bálint egyaránt zsidóellenessége (antiszemizmusa) miatt lett az államszocializmus korában az uralkodó politikai hatalom által elítélt, a „hivatalos” történetírás által elhallgatott személyé, s került a rendszerváltás utáni évtizedekben (napjainkban is) politikai viták középpontjába. Részben történeti megítélésüket is befolyásolja a – politikusok megnyilatkozásai és a politikai publicisztika hatása következtében – megosztott közvélemény, így a biográfiájuk megírására vállalkozó szerzőnek legalább kettős nehézséget kell leküzdenie. Egyrészt az utóbbi hatásoktól kell függetlenítenie magát, hogy történetileg hű, tárgyilag szakszerű életrajzot alkothasson. Másrészt fel kell oldania azt az ellentmondást, amely az általuk vizsgált személy kétségtelenül pozitívan értékelendő munkássága (Prohászka egyházfői, teológiai, Hóman tudományos, tudományszervezői és – részben – közoktatás-fejlesztői) tevékenysége, illetve negatív politikai szerepvállalásai között feszül. A megoldást mindketten a rész és egész viszonyának – fentebb már jelzett – helyes értelmezésében látják.

Fodor János tanulmánya inkább leíró jelleggel mutatja be Bernády György politikai pályáját. Közlését mégis hasznosnak tartjuk, mert (implicit) fontos szempontokat kaphatunk arról, milyen dilemmákat kellett megoldania egy kisebbségi helyzetben lévő magyar politikusnak a trianoni béke következtében idegen impérium uralma alá került területeken – még ha ezekre a szerző nem is hívja fel tudatosan a figyelmet.

Egy ember sorsának alakulásában két tényező játszhat meghatározó szerepet: egyrészt személyisége, másrészt az a – kora és működésének helyszíne által is determinált – társadalmi, politikai és kulturális környezet, amely segítheti vagy korlátozhatja ambíciói érvényesülését. A kettő kölcsönhatása változatok sokaságát eredményezheti. Vannak esetek, amelyekben egyik vagy másik tényező válik dominánssá.

Két, szerzőink által vizsgált személyiség életútjának és szakmai karrierjének alakulásában életkörülményeik és társadalmi környezetük bizonyult meghatározónak.

Sárai Szabó Katalin azt mutatja be, hogy Szász Károly református püspök pályája miért és hogyan alakult kedvező módon korának társadalmi, politikai és kulturális viszonyai következtében. Jóllehet, református vallásából is fakadó személyiségjegyeinek (munkamorál, értékrend stb.) fontos szerepe volt ebben, döntőnek az a sokirányú és széles kapcsolatrendszer bizonyult, mely személyes kvalitásai nyomán is formálódott. A Deák Ferencről Arany Jánoson, Gyulai Pálon és Tompa Mihályon át Salamon Ferencig terjedő kapcsolati háló döntő mértékben határozta meg az irodalmi (Kisfaludy Társaság) és a tudományos (Akadémia) életben, a református egyház szervezetében (püspöki kinevezés) és a politikában (országgyűlési képviselő) elért sikereit. Mindennek nélkülözhetetlen feltétele volt a dualista korszak modernizációt hozó társadalmi, kulturális miliője.

Vele szemben – mint azt *Koloh Gábor* meggyőzően bizonyítja – az idővel változó tér és abból adódó társadalmi, kulturális környezet sokkal inkább korlátozta, mintsem elősegítette az élete nagy részét egy kis ormánsági faluban, Kákicson letöltő Kiss Géza református lelkész és néprajzkutató tehetőségének kibontakoztatását. Hiába tartott kapcsolatot a távolból is a szellemi élet korabeli irányítóival, a levelezés vagy az időnkénti személyes látogatások nem pótolhatták a folyamatos személyes kontaktus adta lehetőségeket. A falusi társadalmi közeg pedig – jóllehet, kiváló terepnek bizonyult a néprajzi kutatásokhoz – inkább korlátja, mint segítője volt munkájának.

A következő két politikus – Gróf Károlyi Gyula és Kánya Kálmán – esetében fordított helyzet volt jellemző; elsősorban személyiségükből fakadó döntéseik és magatartásuk determinálták politikai pozícióik alakulását.

Püski Levente plasztikusan mutatja be, hogy a kétszeres miniszterelnök gróf származása, társadalmi helyzete és ebből is adódó kapcsolatrendszere alapján – kora viszonyai között – vezető politikai szerepek betöltésére lett volna hivatott. Annak magyarázata, hogy nem így történt, s miniszterelnöki, illetve miniszteri kinevezései is kérészéletűek voltak, nem a körülményekben, hanem a nyilvánosságot kerülő, introvertált személyiségében keresendő.

Ezzel ellentétes képet fest Kánya Kálmán alakjáról *Tóth Imre*. Bár szerepfelfogását, részben mentalitását életre szólóan meghatározta diplomata képzettsége, illetve hosszú diplomáciai szolgálatai, e tulajdonságai döntően befolyásolták környezetéhez, külügyminiszterként pedig a politikai szerephez fűződő viszonyát. Szakmai felsőbbrendűség-érzésen is alapuló, határozott személyisége révén – makacsul, s ha kellett ravaszsággal – érvényesítette akaratát, akár feletteseivel, például az ugyancsak erős személyiségként ismert Gömbös miniszterelnökkel szemben is. A Monarchia közös, majd az önálló magyar külügyminisztérium különböző beosztásaiban mindvégig igyekezett áttörni az intézmény szerkezetéből, működési rendjéből fakadó korlátokat, következetesen a maga elképzelései szerint alakítani környezetét – lett legyen szó szervezeti keretéről vagy a személyi állományról.

Az utolsó fejezetcím valójában valamennyi olyan életrajzra érvényes lehet, amelyek főszereplőiről már született biográfia, hisz ilyen esetekben minden szerző azzal a szándékkal kezd kutatásba, majd írásba, hogy „innováljon”, újat mondjon a választott történeti személyiségről és új módon – vagy új ismereteket felvonultatva, vagy a korábbiaktól eltérően – értékelje pályáját, tevékenységét. Az első két írás meghatározó jellemzője az, hogy szerzőik a korábbi életrajzok hiányzó elemeit kívánják pótolni.

Turbucz Péter Alexander Bernát filozófus – korábban nem vagy nem megfelelő súllyal tárgyalt – történeti szempontból (forrásértékét tekintve is) jelentős publicisztikai munkásságát tárta fel, és mutatja be írásában. Ezzel érdemben gazdagítja, illetve árnyalja a róla a két világháború között, majd 1945 után – más-más attitűdből kialakított – torz értékeléseket.

Kárbin Ákos egy ez idáig méltatlanul kevés figyelmet kapott, jelentős politikus, Wekerle Sándor életrajzának pótlendő hiányait veszi számba. Ezzel összefüggően olyan, Wekerle sajátos helyzetéből fakadó módszertani feladatokra is felhívja a figyelmet, mint a hosszú ideig és több alkalommal is egyszerre viselt miniszterelnöki és pénzügyminiszteri megbízatással járó feladatok tárgyalási módja.

A biográfiaírás szempontjából két, eddig nem vagy nem szisztematikusan alkalmazott módszert taglalnak utolsó tanulmányaink. Nemcsak újszerűségük miatt tekintjük őket kísérletnek, hanem azért is, mert ígéretes voltuk ellenére alkalmazási lehetőségeik további, alaposabb végiggondolására van szükség.

Rab Virág – Hegedüs Loránt egykori pénzügyminiszter életrajza kapcsán – a hálózatelemzés felhasználására tesz kísérletet. A szerencsés forrásadottságok kiváló lehetőséget adnak terve megvalósítására. A módszert alkalmazóknak azonban számolniuk kell azzal, hogy a hálózatelemzés *Rab Virág* által vázolt módszere csupán *eszköz* lehet a tárgyalt személy kapcsolatrendszerének feltérképezésére, rendszerezésére és néhány ezen belül meglévő összefüggés feltárására. Hősük személyiségének, mentalitásának, gondolkodásmódjának és közéleti, politikai vagy bármilyen más tevékenységének, mi több, a hálózatban szereplőkhöz fűződő személyes viszonyának pontos és teljes megismerése, megítélése csak más források alapos elemzése révén lehetséges. Azaz a módszer hasznos segítség lehet, de önmagában nem üdvözítő megoldás.

A pszichológiatörténeti vonatkozású írásokhoz hasonlóan „idegen testnek” tekinthetnénk *Szécsényi Mihály* cikkét, hisz történetének főszereplője, Claire Kenneth író nő alias Kende Klára aligha tekinthető „történeti személyiségnek”. Életpályájának áttekintése és értelmezése kapcsán azonban a szerző – a reziliencia mint értelmezési keret felvetésével – olyan szempontot, módszertani megközelítést alkalmaz, amelyet számos, fontos, esetenként meghatározó szerepet játszó történeti alak életrajzának megírása során is hasznosíthat a biográfus. Alkalmazásának sikere azonban a módszer lehetőségeinek mélyebb feltárását igényli.

* * *

A konferencia sikeresnek bizonyult, annak ítélték meg szakmailag a résztvevők – köztük a témakör legjobb szakértői is. A kiadók remélik, hogy hasonló értékelések fogalmazódnak meg e könyvről is – ugyanúgy, mint egy korábbi, ugyanilyen konstrukcióban megjelent tanulmánykötetünkről.⁵ Miként azt is, hogy a most közölt tanulmányok nemcsak ösztönzést adnak a magyar vagy egyetemes történelem további szereplői biográfiájának megírására, hanem azok megalkotói módszertani támpontokat, segítséget is kapnak általuk. Ehhez kívánunk hozzájárulni a kötet végén található

---

⁵ Bűnbak minden időben. Bűnbakok a magyar és az egyetemes történelemben. Szerk.: Gyarmati György – Lengvári István – Pók Attila – Vonyó József. Kronosz Kiadó – Magyar Történelmi Társulat – Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Pécs – Budapest, 2013.

AZ ÉLETRAJZOK NÉPSZERŰSÉGE

---

válogatott bibliográfiával is, mely az itt olvasható tanulmányokban hivatkozott műveken túl más – kizárólag elméleti és módszertani – munkák adatait is tartalmazza.

Bízunk benne, hogy szerzőink írásait egyaránt haszonnal forgathatják életrajzírásra vállalkozó történészek és pszichobiográfusok, s nem kevésbé az izgalmas történeti személyiségekről szívesen olvasó laikusok.

Pécs, 2017. április

Vonyó József